

Stříbrnorudné hornictví na Havlíčkobrodsku od 13. do 17. století

Pavel Rous

Úvod

Přestože je hornická minulost Havlíčkobrodsko v obecném historickém povědomí zastíněna „stříbrnou“ tradicí Jihlavy a Kutné Hory¹, její poznání, jak v posledních letech vyplývá z povrchových terénních průzkumů, se může opírat o četnější a intaktněji dochované terénní pozůstatky po vrcholně středověké a raně novověké těžbě a zpracování polymetalických rud.² Navíc je pro Havlíčkobrodsko k dispozici více s hornictvím souvisejících zpráv písemných pramenů z období 1250–1350, než pro další naše, a zdá se, že i středoevropské staré báňské revíry (*Nováček 1994; Hanuliak 1995*).

Období rozkvětu hornických sídlišť (cca 1250–cca 1278)

Brodský hornický distrikt byl v čase svého rozkvětu ve 2. pol. 13. stol. nepochybně nejcennější součástí územní državy pánů z Lichtenburka. Počátek těžebně zpracovatelských aktivit ve zdejších rudním revíru spojený s německou hornickou kolonizací lze na základě prvních dochovaných písemných zmínek datovat pouze odhadem do období kolem roku 1250, což by představovalo časový odstup několika málo let po předpokládaném příchodu německy mluvících horníků do sousedního Jihlavska.

Jak lze odvodit z jedné listiny z r. 1257 (*CDB V/1, 223*), brzy vznikly přirozenou cestou, tj. podle rozmístění nejbohatších a nejdostupnějších stříbrnosných ložisek, hornické obvody, jejichž centry se staly Brod, Přibyslav, Šlapanov a Bělá (dnes Česká Bělá). Uvedené vsi nabyly krátce po pol. 13. stol. městský ráz díky bezprostřednímu ekonomickému vlivu hornických sídlišť nacházejících se v jejich báňských obvodech/revírech.

Nejvýznamnější pozici zaujal Brod, který se, zřejmě díky své výhodné poloze na dálkové Haberské cestě, stal správním střediskem celého hornického distriktu. V období hornické konjunktury Brod představoval sídlištní aglomeraci rozsáhlejší než vyměřený areál města později opevněný hradební zdí (*Rous 1982*). O hornickém i celkovém významu Brodu ve 2. polovině 13. století svědčí dále městský znak s naším vůbec nejstarším vyobrazením hornických nástrojů (mlátek, želízko, motyka, klín), doprovázejících zkřížené ostrve – erbovní znamení Lichtenburků. Dochovaly se dvě pečeti s tímto znakem, a to na listinách z r. 1269 a 1281 (*SOKA Havlíčkův Brod, fond AMHB, sign. L–I/1, L–II/121*). Významné jsou i další údaje písemných pramenů, které dokládají pobyt krále Přemysla Otakara II. v Brodě r. 1261 (*CDB V/1, 384–385*), existenci královské mincovny někdy mezi lety 1260 a 1300 (*RBM II, 1010*) a právo skladu sukna, olova, slanečků aj. kupeckého zboží. V r. 1269 bylo toto právo rozhodnutím krále předáno Jihlavě, navraceno bylo v r. 1278 (*CDB V/2, 180–181; RBM II, 497*). Prvořadou památkou představuje „brodské privilegium“ – listina z r. 1278, kterou bratři z Lichtenburka potvrdili Brodu městská a horní práva (včetně pravidel o provozování hornictví) v míře srovnatelné s privilegii královských horních měst (*CDB V/2, 596–610*). Ještě lze uvést nikoli neopodstatněnou domněnku, podle níž měl na lokaci města Brod osobní podíl sám královský mincmistr Eberhard, jenž jak známo, mj. založil havelské město v Praze (*Hoffmann 1980, 77*).³

Klíčovou úlohu v těžbě a zpracování stříbrné rudy ve 2. polovině 13. století sehrála na Brodsku

¹ Nedostatek publikovaných poznatků o zaniklém hornictví na Havlíčkobrodsku zdůraznil již Helmhacker (1876, 258), podle nějž se „spíše neví nic o tomto snad ze všech nejstarším českém hornickém revíru“. Dnes lze z literatury víceméně staršího data uvést například tento výběr: *Cigánek – Keclík 1976; Pošvář 1959; Kořan 1954, 4–5; Langhammer 1933; Půža 1914, 221–242; Altrichter 1908, 88–90; Petr 1897; Helmhacker 1876; Solař 1859; Sternberg 1836, 37–45*.

² Na základě svého terénního průzkumu konstatoval O. Langhammer (1933, 172), že krajina v brodském rudním revíru je natolik poznamenána stopami intenzivního hornictví, že „nemá nejen v Čechách, ale ve střední Evropě vůbec v tomto ohledu sobě rovné“.

³ K r. 1278 Eberhard i jeho syn Ekhard vlastnili na Brodsku nemovitosti (*CDB V/2, 602*), Smil z Lichtenburka označil (r. 1259) Eberharda za svého kmotra (*Hoffmann 1980, 76*).

hornická sídliště, která byla vázána na nejdostupnější a nejbohatší rudní ložiska polymetalických stříbronosných rud. Podle dosavadních poznatků to v brodském obvodu byly Mittelberg, jehož jádro se nacházelo na katastru dnešní obce Suchá, a sídliště neznámého jména na katastru vesnice Termesivy. V přibyslavském obvodu Herliwinberg (k. ú. Stříbrné Hory) a Buchberg (k. ú. Utín), ve šlapanovském obvodu snad Menší či Malý Bartoušov („Partuzchdorf Minari“, k. ú. Bartoušov) a v bělském obvodu předpokládané, ale zatím nepotvrzené sídliště nejspíš v severní části katastru Česká Bělá. Rozkvět uvedených sídlišť spadá nepochybně do 3. čtvrtiny 13. století (horní hranici jejich prosperity lze vázat např. na rok 1278, případně i na deváté decennium 13. století), jejich postupný zánik probíhal v 1. pol. 14. století (*Rous – Malý, v tisku; Malý – Rous 2001; Rous 2001; 1998*). Ze srovnání se středo-evropskými vrcholně středověkými hornickými sídlišti (*Nováček 1994*) vyplývá, že hornická sídliště na Brodsku žila zřejmě v relativním bezpečí, protože postrádají jak stopy obvodových opevnění, tak i specifické kamenné věžovité stavby s funkcí útočiště či trezoru. Po hornických sídlištích se v krajině Havlíčkobrodsko dodnes více či méně dochovaly koncentrace obvalů doprovázené povrchovým výskytem nálezů (zejména zlomků keramiky) a také místy ještě dobře patrné stopy po odpadních kumulacích hutnické strusky. Polohy s těmito vůbec největšími struskovišti, které pracovně označujeme jako centrální hutniště, se nacházejí zpravidla několik stovek metrů od areálů zaniklých hornických sídlišť,⁵ u břehů větších vodotečí. Centrální hutniště se dnes nacházejí ve stavu již téměř úplně zplanovaných, a z větší části i pod nivními náplavy pohřbených původních polí nevelkých struskových hald, ojediněle se v přilehlém terénním reliéfu zachovaly i stopy po vodních náhonech.

První písemná zmínka o Mittelbergu s kaplí je datována rokem 1256, ale zprávy o zdejším hornictví se dochovaly až ze 14. století. V jádru zaniklého Mittelbergu byly u osady Ovčín v r. 1988 ve výkopu pro vodovod zčásti dokumentovány dva zahloubené objekty, jedno hutniště železné rudy; v nálezech se vyskytla keramika výhradně z období 1250–1350. Dvě centrální hutniště se nacházela u potoka Žabinec. Jedno z nich (na k. ú. Petrkov) podle Hönigerových montánních map vyhlíželo ještě v 19. stol. jako pole struskových hald o výměře minimálně 0,5 hektaru. Dnes je zde strusková koncentrace viditelná jen v korytu a v břehu potoka, k lokalitě směřuje dobře patrný zaniklý vodní náhon o délce 0,7 km.

Areál relativně malého zaniklého hornického sídliště na k. ú. Termesivy byl poničen hned několika dálkovými průzkopy. V jednom z nich (průkop pro produktovod v r. 1995) byla dokumentována ústí dvou šachet, jedna kutací/průzkumná šachtice a jeden zahloubený objekt (pracoviště kováře?). Keramika z vrstev a objektů je datovaná výhradně do intervalu 1250–1350. Povrchovými sběry byly vymezeny nálezové plochy a zjištěny stopy po třech základech, resp. nístějích železářských pecí. Příslušné centrální hutniště se nacházelo 0,5 km od středu sídliště. Projevuje se výskytem strusky v délce 150 m na břehu Sázavy a vzácně dochovaným reliktem původních struskových hald, s nímž souvisí úsek zaniklého vodního náhonu.

Buchberg zaujímal plochu minimálně 12 hektarů. Písemnými prameny z 2. pol. 13. stol. je zde mj. doložena kaple (sv. Barbory?) a hospoda („hospicium“). Zaniklý Buchberg byl poměrně podrobně zkoumán zatím jen prostřednictvím povrchových nálezů. Na jednom ze dvou příslušejících centrálních hutnišť v meandrech Sázavy byl terén v r. 2001 zkoumán sondou – celé historické nadloží o výšce 0,7 až 0,9 m zde bylo tvořeno struskovým souvrstvím s haldovitou profilací. Na druhém hutništi (u Hesova) byly na břehu Sázavy v odkrytém půdním profilu dokumentovány dvě struskové vrstvy o délce 35 m a 21 m. Jejich mocnost dosahuje 0,5 m, překryty jsou náplavem o výšce půl metru. V ploché nivě meandru struska místy vystupuje až do travního dnu.

Na zaniklý Herliwinberg odkazuje osamocený kostel sv. Kateřiny, jehož založení je oprávněně spojováno s rozkvětem zdejšího hornictví. Druhou stavební památkou je kamenný jednoobloukový most, zatím stavebně historicky neprozkoumaný, tudíž nedatovaný. Hornické stařiny v okolí kostela jsou dnes již do značné míry zahlazeny a dochované stopy po šachtách a štolách nelze zatím přesně

⁴ Převážně z těchto statí vychází níže uvedený přehled informací o zaniklých hornických sídlištích a dalších zejména zpracovatelských lokalitách a proto na ně zde není již odkazováno. Poznátky byly získány zejména v posledních letech při terénních průzkumech prováděných společně Muzeem Vysočiny Havlíčkův Brod a Muzeem Vysočiny Jihlava.

⁵ Této skutečnosti si na Havlíčkobrodsku povšiml už Höniger (1873, 9).

datovat, protože se zde stříbrná ruda prokazatelně těžila ještě v období druhé hornické konjunktury v 16. a zčásti i v 17. století (viz níže). Při povrchovém průzkumu je proto prakticky nemožné rozlišit těžební a zpracovatelské stopy podle obou horizontů – vrcholně středověkém a raně novověkém. V areálu Herliwinbergu se u Borovského potoka nachází samota Preclíkův mlýn, jenž je od 19. stol. uváděn jako místo, kde se měla stříbrná ruda drtit ve stoupách a plavit na splavu. U Preclíkova mlýna byl v r. 1972 ve výkopu pro kabel nalezen klínovitý díl olova o váze 4 kg vyseknutý z bochníkovitého tvaru a v r. 2003 byl po bagrování potočního koryta získán z nánosů soubor 20 tors a fragmentů mlecích kamenů, pocházejících z rudního mlýna poháněného vodním kolem (*Rous 2003*).

Nejrozsáhlejší důlní práce v obvodu (České) Bělé se v období 1250–1350 uskutečnily, podle kumulace obvalových tahů, v severní části katastru České Bělé v poloze Dvorsko (event. Kischberg/Kysberg). V písemných pramenech úplně scházejí zmínky o zdejším hornictví i o předpokládaném hornickém osídlení, jehož terénní stopy zatím nebyly zjištěny. Rozkvět hornictví ve 2. pol. 13. stol. pamatuje kostel sv. Bartoloměje v České Bělé. Na svorníku klenby presbyteria, pocházejícího asi z poslední čtvrtiny 13. stol., je vytesán reliéfní symbolický portrét donátora či patrona kostela, kterým mohl být např. i sám Smil z Lichtenburka, nebo jeho syn Raimund.

Hornické sídliště pravděpodobného jména „Partuzchdorf Minari“ ve šlapanovském báňském obvodu se podle výrazných a dosud nezmapovaných terénních pozůstatků po těžbě nacházelo nejspíš jižně od dnešního Bartoušova, v zalesněné poloze V Perkajzlu (původně „Beim Bergkhäusel“, tj. U hornických domků). Pochází odtud pouze menší nálezový soubor zlomků keramiky z 2. poloviny 13. stol., získaný při úpravách lesního terénu v r. 1992 (*Obst – Rous 1999, 40, 43; Polzer 2001*).

V blízkém okolí havlíčkobrodského rudního revíru lze ještě uvažovat o hornickém sídlišti na lokalitě „Aychornsberch“, později pravděpodobně návrší Ahornberg na k. ú. Štoky, kde se k r. 1272 uvádí Rudolfova hora se štolou a důlními poli, spadající již pod jihlavskou hornickou správu (*Obst 2001*).

Období úpadku a zániku hornických sídlišť (cca 1278–cca 1360)

Na přelomu 13. a 14. století se hornictví na Brodsku, stejně jako na Jihlavsku, nacházelo v útlumu. Svědčí o tom několik pramenných zmínek z počátku 14. století o opuštěných či starých horních dílech. Výmluvný je i fakt, že z brodské městské pečeti někdy mezi lety 1281–1304 zmizely hornické symboly.

Stagnace hornictví na Německobrodsku v první polovině 14. století se projevila hlavně postupným zánikem hornických sídlišť, které nejspíš nepřežily do 2. poloviny 14. století, kdy už vyhlížely nejspíš jako více méně opuštěné areály s ještě stojícími kostely (resp. kaplemi) a možná s ještě ojediněle těžebními šachtami.⁶

Nová hornická sídliště nebyla zřejmě už od čtvrté čtvrtiny 13. století zakládána, protože všechna hlavní rudní ložiska byla objevena a ze značné, ne-li podstatné části vytěžena. Těžební a zpracovatelské aktivity překračovaly hranice areálů hornických sídlišť a sledovaly další perspektivní rudní žíly. Z písemných pramenů se od sklonku 13. století dozvídáme o nových hornických lokalitách uváděných pod jmény vesnic, na jejichž pozemcích, resp. v jejichž okolí se nacházela horní díla, nebo byly objeveny nové rudní žíly. V souvislosti s těžbou postupující do větších hloubek se dá předpokládat i uplatnění těžních, resp. čerpacích strojů a jejich pohon vodními koly.⁷

Charakteristická těžebně zpracovatelská struktura z té doby má v dnešním terénu podobu více či méně izolovaného obvalového tahu (resp. pásma), zakončeného zavaleným vyústěním příslušné štol, v jehož okolí, tj. zpravidla v údolí vodoteče, se mnohdy nalézají stopy po tavbě, výjimečně po

⁶ Situaci výmluvně ilustruje zpráva z r. 1321 týkající se Mittelbergu. Král tehdy podmíněně povolil panu Jindřichovi z Lipé (tehdejšímu vlastníku Německobrodsku) zřízení mincovny buď na Mittelbergu nebo v Německém Brodě. V textu příslušné listiny se přitom ale konstatuje, že Německý Brod je jakoby zničen na majetku a lidech, protože Jindřich z Lipé a jeho předchůdci, a jejich měšťané a lidé s velkými náklady a škodami provozovali doly na Mittelbergu (*RBM III, 288*). Za povšimnutí také stojí, že na okraji areálu Mittelbergu byl asi někdy okolo r. 1300, či v 1. pol. 14. století postaven kostel sv. Markéty a to pravděpodobně v souvislosti s chystaným zahájením či rozšířením zdejší těžby a s navazujícím osídlením.

⁷ Lokalita „Vasserrad“, zmíněná v listině Raimunda z Lichtenburka z r. 1310 (*RBM II, 959*) dostala své jméno možná podle vodního kola těžního a čerpacího stroje na nějakém dole u Brodu (*Majer 1991, 50*).

úpravě stříbrné rudy.⁸ Příslušná hutniště, která předběžně označujeme jako lokální, byla zřejmě provozována až do vytěžení přilehlého rudního ložiska. Oproti centrálním tavírnám se projevují menšími koncentracemi strusky.

S některými hornickými lokalitami souvisela nevelká opevnění, resp. opevněné polohy různé podoby, definovatelné do značné míry jako hrádky či tvrže, ale zřejmě se odlišující více či méně hornickým účelem, pro který byly zřizovány. Lze se domnívat, že sloužily k deponování rudniny a získaného drahého kovu, ke skladování náčiní, k ochraně technologických zařízení, apod.⁹ Vedle refugiální funkce u nich ovšem můžeme v různé míře a v různém čase předpokládat i funkci obytnou.

Se zánikovou fází hornického sídliště na k. ú. Termesivy v brodském obvodu lze snad spojit počátek tvrže Hadrburk situované atypicky v nivě Sázavy, 0,6 km od uvedeného sídliště. Tvrz v podobě kamenné čtyřboké věže obklopené příkopem čtvercového půdorysu zanikla údajně za husitských válek, první písemná zmínka o ní je z r. 1382. Na svazích nad tvrzištěm se nalézá jednak liniové uskupení propadlin (indicie štoly?), jednak hráz zaniklé vodní nádrže na malé vodoteči. Z tvrziště pochází několik zatím nezpracovaných souborů zlomků středověké keramiky, doprovázené ojedinělými kusy stříbrohutnické strusky.¹⁰

Opevněnou polohu u vesnice Kamenná (Perchmeisterdorf, později Bergersdorf), jejíž hornický katastr spadá do šlapanovského obvodu, lze klasifikovat jako hrádek s centrální kruhovou plošinou o průměru cca 21 m, obklopenou výrazným příkopem (o šířce 10 m a max. hloubce 3 m) a valem. Centrální plocha postrádá stopy po stavební konstrukci nebo destrukci. Starší jméno hrádku Amper Stadel (*Streinz 1939, 2, 7*) může přímo souviset s hornictvím, pokud vzniklo z výrazu „Am Bergstadel“ (volně přeloženo: Na hornickém skladu). Nejbližší přímou analogii představuje hrádek/tvrziště u středověkých zlatorudných dolů u Velkých a Malých Štítek na Želetavsku (*Obšusta 2000, 53*).

Na svahu vrchu Vysoká se na katastru stejnojmenné vesnice (původně Hohentann) dochoval v lese řetězec šachetních obvalů, u něhož se nachází kaskáda zaniklých malých vodních nádrží včetně vodního tvrziště zvaného Poustevníkův rybníček. Písemné zmínky o této lokalitě stejně jako v případě hrádku u Kamenné chybí. Ostrůvek s rýsujeícím se zaniklým objektem o půdorysu 8x14x6x14 m je opevněn mohutným vodním příkopem. Z mikrosondy na ostrůvku bylo získáno několik keramických střepů datovatelných jen rámcově do 14.–15. stol. Z obvalů pochází několik zlomků keramiky zařaditelných do 1. pol. 14. stol. V okolí fortifikace i uvedených obvalů nebyly zjištěny žádné stopy po středověkém osídlení (*Obst – Rous 1999*).

V první polovině 14. století přímo participovaly na ziscích z těžby stříbrné rudy na Německobrodsku také kláštery. V první řadě to byl konvent cisterciáček se sídlem v Pohledu (mezi Brodem a Přibyslaví).¹¹ Vlastnil vesnice Macourov, Simtany, Cibotín a Bartoušov, v jejichž příslušenství se nacházely doly. Cisterciácký klášter v Sedleci měl ve svém majetku Bartoušov (společně s pohledským klášterem), již zmíněnou Vysokou a Kamennou, a zajímal se také o Herálec s okolím, kam zasahuje výběžek brodského rudného revíru s pozůstatky po staré těžbě zejména na katastru Koječína.

V okolí Bělé se jako pozemkový vlastník prosazoval cisterciácký klášter ve Žďáře (nad Sázavou).

⁸ Zatím ojedinělý terénní pozůstatek úpravnické aktivity se nachází u části obvalového pásma dlouhého 0,5 km na katastru Koječína nedaleko Herálce v údolí Nohavického potoka. Literatura spojuje zdejší těžbu nepochybně stříbrné rudy s letopočtem 1348. Pod obvalovým pásmem byla zjištěna halda (délka 26 m, šířka max. 8 m, výška až 1 m) tmavého materiálu vzhledu částečně slinutého písku. Sběrem byly z narušení haldy získány střepy keramiky ze 14. století. V přilehlém korytu potoka se před časem našla část mléčích kamene o průměru 0,8 m, pocházejícího z rudního mlýna poháněného vodním kolem.

⁹ Na tuto specifickou kategorii středověkých opevnění upozornil Měřinský (1984, 31–32).

¹⁰ Ve zdejší hornickém areálu nemůžeme vyloučit těžbu ještě v posledních dvou desetiletích 14. století, jak prozrazují údaje o vlastnicích, příp. nájemcích tvrže Hadrburk. Ze čtyřech z nich totiž tři byli z Kutné Hory a Sedláček (1900, 250) je, možná podle citované německobrodské městské knihy, uvádí také jako „Horníky“.

¹¹ V r. 1303 byla Jindřichovi, proboštu pohledského kláštera, a jeho společníkům (spolunákladníkům), z nichž byli jmenováni Fridrich a Godfried, propůjčena opuštěná a prázdná štola řečená „Caldenhusen“, nalézající se u Macourova (*RBM II, 852*), tedy na samém okraji bělského hornického obvodu. O záměru kláštera podnitit novou těžbu není třeba pochybovat. Vždyť spolunákladník Fridrich je uveden jako horní mistr z Pohledu, z čehož lze usuzovat, že působil ve službách tamního kláštera, a že tedy tento klášter patrně provozoval více důlních podniků. O tom, jak dopadl pokus o obnovu těžby u Macourova, se přímé zprávy nedochovaly, faktem zůstává, že pohledský klášter získal ves Macourov do svého vlastnictví někdy před r. 1329 (*RBM III, 620*).

Bělou, charakterizovanou jako výnosné tržní místo, koupil r. 1301 od Raimunda z Lichtenburka (ale již v r. 1306 Raimund polovinu Bělé od žďárského kláštera odkoupil zpět¹²), r. 1303 získal sousední ves Počátky (Hainrichsdorf) s opuštěným dolem na stříbro. Počátky se ukázaly výhodnou akvizicí v polovině 14. století, kdy zde došlo k objevu nového, asi mimořádně bohatého ložiska stříbrné rudy.¹³

Benediktinský klášter ve Vilémově někdy na počátku 14. století získal na jistou dobu do svého majetku samotný Mittelberg, ale r. 1307 jej spolu s dalšími 9 vesnicemi na Německobrodsku postoupil výměnou Raimundovi z Lichtenburka.

Zvýšenou aktivitu v hornickém podnikání na Německobrodsku v polovině 14. století¹⁴ prozrazuje skutečnost, že v r. 1351 majitel německobrodského panství Čeněk z Lipé směnili s německobrodským měšťanem Thunlinem své vsi Kojetín, Kyjov a Břevnici za Thunlinovy vesnice Šlapanov, Utín, Šicendorf (dnes je součástí obce Stříbrné Hory), Dobrá, Keřkov, Nemojov a Suchá. Směna se udála na žádost samotného Čeňka, jehož motivem bylo, jak se můžeme domýšlet, pokračovat v těžbě, nebo obnovit dolování na pozemcích uvedených vesnic, vzhledem k tomu, že přímo na těchto pozemcích, nebo v jejich přímém sousedství, se nalézaly těžební areály Mittelbergu (Suchá), Buchbergu (Utín, sousedství Keřkova a Dobré), Herliwinbergu (Šicendorf, sousedství Keřkova a Dobré), doly u Počátek (sousedství Nemojova) a doly v okolí Vysoké a Šlapanova. Na to, že i Thunlin měl hornický podnikatelský úmysl v případě Kojetína, Kyjova a Břevnice, případně že již odtud byl znám výskyt rudy, ukazuje podmínka omezující svobodné užívání. Čeněk z Lipé si totiž vyhradil pro sebe, své dědice a možné nástupce polovinu výtěžku z dolů a rud jakéhokoliv kovu, pokud by se na těch vsích a statcích našly.

Zatím blíže nepoznaný hornický okrsek existoval někde v okolí Vilémova na Golčovojevíkovsku. Doly na pozemcích již zmíněného vilémovského kláštera se připomínají k r. 1276, propůjčka hornických měř u cesty do Leškovic je datována do 30. let 14. stol. (*Kořan 1954, 5*). Těžbu stříbrné rudy nemůžeme vyloučit ani v okolí Dobrušky a Leštiny (v sz. okolí Světlé n. Sázavou). Obě uvedené vesnice totiž patřily v předhusitské době klášteru v Sedleci, který měl v této končině i svůj dvůr (*Nový 1965, 47, 63*), a tak v 16. století dolování na zdejších „horách vrbových“ (viz níže) možná navázalo na starší díla.

V horním Posázaví a na Golčovojevíkovsku neunikl pozornosti středověkých prospektorů ani výskyt zlata. Písemná svědectví o jeho získávání úplně scházejí, v listinách se zdejšího zlata týkají jen ojedinělé obecné zmínky.¹⁵ Jediným místem na území brodského rudního revíru, kde jsou dodnes dochovány rýžovnické sejpy, je část údolí potoka Bělá, mezi Počátky a Českou Bělou, v bezprostřední blízkosti nejvýraznějších pozůstatků po stříbrnorudných šachtách a štolách. Asi větší rozsah mělo rýžování zlata na potoce mezi Suchou a Petrkovem, tedy v areálu někdejšího Mittelbergu.¹⁶ Zde i u České Bělé byl výskyt zlata potvrzen (*Koutek 1960, 141–142*).

Další tři rýžoviště zlata byla postupně zjištěna na Golčovojevíkovsku v okolí Římovic a Podmok. Nad dvěma z nich se nacházejí opevněné polohy charakteru hrádka. Zcela nedávno byl učiněn objev důlního pole a zaniklého náhonu poměrně nedaleko od místa, kde stával vilémovský klášter. Zdá se reálné, že jde o pozůstatek těžby zlata buď přímo ze zlatonosných křídových, nebo šterkových vrstev

¹² Obě zprávy napovídají, že zisky z místního hornictví patrně ještě hrály nezanedbatelnou roli. O více než půl století později, v r. 1366, jsou zmíněny příjmy z bělské tržnice a skladu sukna, sladovny, trhů a tavírny stříbra (*LE I, 60*). V případě hutě, jmenované až na posledním místě v pořadí, asi nešlo o nijak zvlášť výnosný podnik. Mimochodem, po této zmínce písemné prameny o hornictví na Německobrodsku mlčí až do konce 15. století.

¹³ V r. 1351 se zde „za účasti mnohých nákladníků“ znovu zřizovaly doly a král Karel IV. potvrdil žďárskému klášteru vlastnická práva, aby byl zajištěn zdar nových dolů a nebyly omezovány příslušné pravomoci žďárského kláštera (*Steinbach 1783, II, 86–87*). Ještě v tom samém roce byly Počátky jmenovány na prvním místě mezi brodskými doly, před Mittelbergem a Buchbergem (*CIM II, 575*). Počátecká ložiska však byla asi záhy vytěžena, jak lze soudit z následného chybění písemných zpráv. Počátky patřily žďárským cisterciákům až do husitské revoluce.

¹⁴ Podle novodobého odhadu mohl výtěžek německobrodských dolů obnášet k r. 1351 30 až 50 hřiven (tj. 7,6 až 12,7 kg) stříbra týdně (*Leminger 1917, 87*). Přesto však úpadek Německého Brodu a jeho dolů v dalších letech pokračoval.

¹⁵ Nejmarkantnější je údaj o možném budoucím dobývání zlata nebo stříbra („auri vel argenti“) na pozemcích Počátek (Hainrichsdorfu), obsažený v darovací listině Oldřicha a Raimunda z Lichtenburka z r. 1303 (*RBM, II, 855*).

¹⁶ Tyto sejpy, dlouho považované za haldy odpadu po praní stříbrné rudy, jsou nejlépe zachyceny na montánních mapách J. Hönigera z 19. stol. Ve 20. stol. byly postupně zcela zplanýrovány.

(Starý – Šanderová – Tomášek 2001; Tomášek – Starý 1999).

Stříbrnorudné hornictví v pozdním středověku a raném novověku (cca 1450–cca 1620)

Nejvýznamnější oblastí stříbrnorudného hornictví na Havlíčkobrodsku byly v 16. a 17. století „hory přibyslavské“ u vesnice Šicendorf. V jejím okolí byly hloubeny a raženy nové šachty a štoly a byla také obnovena i některá stará důlní díla, náležející k zaniklému Herliwinbergu. V těsné blízkosti Šicendorfu vyrostlo sídliště horníků zvané Stříbrné Hory, Stříbrné Horky, případně Silberberg, které později splynulo se Šicendorfem (celek dnes nese jméno Stříbrné Hory). O vzniku a životě tohoto jediného novověkého hornického sídliště v brodském okruhu chybí písemné zprávy. Prvně je zmíněno až k r. 1654, kdy je označeno jako městečko. Založeno bylo nejspíš v 16. století za Karla z Valdštejna nebo Zachariáše z Hradce. Pravidelný ulicový půdorys Silberbergu se dochoval dodnes.

První zprávy o obnoveném hornictví u Přibyslavi se dochovaly z počátku 16. století. Z r. 1503 pochází zmínka o práci v Růženině štole, z doby mezi lety 1515 a 1538 pochází část zprávy o výsledku průzkumu opuštěných dolů na štole Boží pomoci objednaného pravděpodobně Mikulášem Trčkou z Lípy, tehdejším majitelem přibyslavsko–polenského panství (Langhammer 1933, 198). K obnovení těžebních prací zde patrně došlo, protože k r. 1535 je v přibyslavských městských knihách uveden jistý Kašpar Kaufman jako správce hornického podniku u (kostela) sv. Kateřiny. V r. 1538 koupil přibyslavské panství Karel z Valdštejna a na Skále, jemuž v následujícím roce král Ferdinand I. udělil „kutací svobodu“ v dolech pod sv. Kateřinou (Pátek 2002). V následujících desetiletích u Šicendorfu patrně nastal skutečný rozmach těžby a zpracování stříbrné rudy v režii šlechtických majitelů.¹⁷

V hornictví pokračoval zeť Karla z Valdštejna, pan Zachariáš z Hradce, majitel polensko–přibyslavského panství od r. 1553 (resp. 1555), jenž svůj velký zájem o zdejší doly vyjádřil již r. 1553 slovy: „o hory, o ty rád pilnost chci mít“. Část získaného stříbra Zachariáš z Hradce tezauroval tak, že si pro své zámecké sídlo Telči nechal r. 1577 pořídit stříbrný nábytek, zejména nádherné křeslo („stolici“) zhotovené ze 43 kg stříbra.¹⁸

Po smrti Zachariáše z Hradce (r. 1589) patrně pokračovali v hornickém podniku na Stříbrných Horách jeho synovec Adam II. z Hradce a po něm následující majitel polensko–přibyslavského panství Hertvík Zejdlíc ze Šenfeldu (1597–1622). Příslušné informace však scházejí, s výjimkou jediné, podle níž na počátku 17. stol. založil Jiří Krail ze Stříbrných Hor novou šachtu.

Asi většina dochovaných stařin v okolí dnešních Stříbrných Hor představuje památku na druhý rozkvět zdejšího hornictví. Uchovala se také jména většiny štol a některých šachet. Tavnice stříbrné rudy stávala v údolí Borovského potoka nedaleko Dolního Dvora. Zbořena byla údajně za třicetileté války a ještě na sklonku 17. století ležela v rozvalinách. O množství zde zpracované rudy tehdy svědčilo 12 struskových hald o velikosti chalup.¹⁹ Haldy byly pak postupně zcela zplanýrovány, zčásti byla struska použita ke zpevnění blízké silnice a okolních cest.

V letech 1623 až 1692 se pokoušeli obnovit těžbu stříbrné rudy na „horách přibyslavských“ noví majitelé polensko–přibyslavského panství knížata z Dietrichštejnu. Překážkou však byly hlavně

¹⁷ Vedle již citované literatury o zdejších hornictví (v prvé řadě je to stále ještě *Půža 1914*) lze ještě uvést např. článek R. Helmhacker (1876, 259–261). Dvě zatím nepublikované a nevytěžené písemnosti z r. 1551 a 1553 uvádí Pátek (2002, 3).

¹⁸ Na pozlacení křesla, provedeného v renesančním slohu a zdobeného figurálními a heraldickými motivy, bylo použito 1,1 kg zlata pocházejícího z dolů u Štítek na Třebíčsku. Vedle unikátního křesla si Zachariáš z Hradce opatřil i další stříbrné židle a stříbrem obložený a zlacený stůl. Ve své závěti uvedl, že stříbrné křeslo a další skvosty pořídil „z nadělení a požehnání božího z hor mých“. Stříbrné křeslo a stůl se dochovaly až do počátku 19. století, kdy byly v důsledku válečných událostí roztaveny na drahé kovy (Hrdlička 2001; Mareš 1896).

¹⁹ Dva zděné objekty s haldou nacházející se pod Dolním Dvorem, zakreslené na mapě stabilního katastru z r. 1838, můžeme vyložit nejspíš jako pozůstatky této stříbrné hutě. Ale asi 300 m od její polohy níže (po toku Borovského potoka) byl ve dvou dálkových výkopech (v l. 1998 a 2000) dokumentován pozůstatek patrně dalšího hutniště – částečně zplanýrované souvrstí strusky a žiloviny, s profily hald, skryté pod hlinitou vrstvou o síle 30 až 70 cm. Datování naznačují doprovodné nálezy fragmentů cihel (s nálepy taveniny) a sporadické zlomky raně novověké keramiky.

válečné a poválečné poměry, v neposlední řadě i nedostatek znalých horníků.²⁰ Přesto se v r. 1666 a možná i letech následujících vážně uvažovalo o stavbě nové tavnice, jak také dokládá ideový náčrt stříbrné hutě (originál uložen v Městském muzeu Přebyslav, inv. č. 15, nepublikováno). Nejpozději od r. 1690 se zde při zkušební těžbě používal k odstřelu horniny stříbrný prach.

V areálech některých zaniklých hornických sídlišť (Buchberg, Herliwinberg, k. ú. Termesivy) byl zaznamenán povrchový výskyt zlomků vyspělé redukční keramiky indikující osídlení, jež můžeme hypoteticky spojit s těžebně zpracovatelskými aktivitami v 2. pol. 15. a v průběhu 16. století. Písemná svědectví o provozování zřejmě nevelkých důlních děl ve starších těžebních areálech v brodském rudním revíru však téměř chybí. Jednoho takového podnikatelského záměru ve šlapanovském revíru se týká zatím nepublikovaná listina z r. 1515, kterou Jindřich Náz z Chřenovic a na Frýdnavě (dnes Mírovka) propůjčil havřířům Bartlovi Winterovi z Krupky a Mikuláši ze Štýrska a jejich kverkům Hansi Ekenauerovi a Šebastiánu Wardeinerovi z Brna důl Na svaté Adamově hoře za Bartoušovem. Text listiny předpokládá mj. zřízení a provoz hutě, mlýnu včetně příslušných náhonů a nevylučuje trvalejší usazení horníků (*SOka Havlíčkův Brod, fond AMHB, sign. L-II/151*). Asi té samé důlní oblasti se dotýká zpráva Lazara Erckera z r. 1581, podle níž na pozemcích frýdnavského zboží „někteří chudí horníci obnovili staré zašlé doly a (nalezi) nehluboko od povrchu dobrý rudní nálom“ [...] „leč museli pro nedostatek peněz od práce upustiti.“ (*Barviř 1903, 185*). Dozvídáme se i o nové, zřejmě izolované těžební lokalitě - blíže neznámém dolu na stříbro, který byl v r. 1580 uveden ve výčtu majetku příslušejícího k Dolní Krupě (*Šedý 1971, 5*). Do raného novověku, event. pozdního středověku, snad patří i několik šachet, které se nacházely 2 km vých. od centra Havlíčkova Brodu v okolí někdejší samoty Stříbrný dvůr (*David 2002, 14–15*). S tímto místem těžby pravděpodobně souvisí štola, jejíž závěrečný úsek ústící do nivy řeky Šlapanky, byl v Havlíčkově Brodě objeven v r. 1989 při hloubení průkopu pro kanalizační stoku.

Do sledovaného období lze snad zařadit provozování malých, příležitostných, event. krátkodobých hutnišť, která se nejčastěji projevují rozptýleným výskytem relativně nepočetného množství strusky bezprostředně u míst těžby, nebo v nehornickém (venkovském, městském) prostředí. O druhé možnosti mohou svědčit povrchové nálezy v místech zaniklé vesnice Jenče a zaniklých dvorů na katastru Přebyslavi (*Rous-Málek 2002*), dále na katastru vesnice Termesivy²¹ u Havlíčkova Brodu a přítomnost strusky v archeologických vrstvách v Přebyslavi.²²

Na území dnešního Havlíčkovobrodského existovaly v pozdním středověku a raném novověku také další hornické lokality spojené s těžbou stříbrnosných rud. „Hory vrbické“ se nacházely u vsi Dobrnice na vrbickém panství. Jejich počátek je pravděpodobně spojen s polovinou 16. století a podnikatelskou aktivitou majitele vrbického panství Buriana Voneše z Hostomic a na Vrbici, první těžbu zde však můžeme předpokládat již v době předhusitské. Asi na sklonku 16. století byly vrbické doly opuštěny. Hornictví na Vrbických horách ve druhé polovině 16. století je poměrně dobře osvětleno písemnými

²⁰ Např. v r. 1658 byl jediným člověkem v celém kraji, kdo uměl stříbrnou rudu „rozeznávat i odlišovat“, rychtář ve Stříbrných Horách.

²¹ U intravilánu zmíněných Termesiv byla v poli zjištěna i přímá „ohnisková“ stopa po stanovišti stříbrohutnické pece (vzdáleném 1 km od těžebního areálu). V tomto případě se zdá být potvrzena předpokládaná možnost sezónního či příležitostného přivýdělků zpracováním stříbrné rudy v nehornickém sociálním prostředí (*Nováček 2001, 293–295*).

²² Je doloženo, že královská mincovna v Kutné Hoře vykupovala v 60. a 70. letech 16. století stříbrné plíky o hmotnosti od ½ do 5 kg od měšťanů z Polné a Přebyslavi (*Půža 1914, 228–229*), kteří v úloze příležitostných (?) podnikatelů nejspíš rudu vykupovali, případně i těžili v dolech na Přebyslavsku, a ve vlastní režii ji hutnili. Přímou na to ukazuje příjmení bratrů Václava a Martina Schmelcra z Přebyslavi, uvedených v záznamech zmíněného mincovního úřadu k r. 1574 (tamtéž). Otázkou zůstává, kde zmínění měšťané tavby provozovali. Do nastíněné hypotetické představy zapadá nálezy dílu odsekutého z bochníku olova učiněný speleology v r. 1979 při průzkumu sklepení měšťanského domu čp. 60 v Přebyslavi (uloženo v Muzeu Vysočiny Havlíčkův Brod, nepublikováno).

Obecným problémem při určování původu rozptýleně se vyskytující strusky je nedostatek vědomostí o tom, jaký byl její postdepozitní pohyb v souvislosti s jejím druhotným používáním, které nelze omezovat jen na zpevnění cest. Význam proto nepostrádá ojedinělá pozdní zpráva z l. 1770–1771, podle níž sedláci ze Šenfeldu (dnes Žižkova Pole), Slavětína a Oudoleně na polensko-přebyslavském panství žádali vrchnost, aby jim buď půjčila prkna na zhotovení podlah v jejich vlhkých přibytcích, nebo aby jim alespoň „dovolila ku posypání půdy ve světnicích bráti strusky, které na blízku zbyly po dolování na stříbro.“ (*Půža 1914, 92*). Tato informace dokládá zaprvé, že struska měla alespoň v uvedené době jistou cenu a nebylo ji možné volně těžit, zadruhé že se vyplatilo dovézt strusku z poměrně značné vzdálenosti (odhadem 6 až 8 km v případě Slavětína a Oudoleně), zatřetí není tak úplně vyloučeno, že její využití coby izolačního zásypu podlah ve vesnickém, a tudíž i městském prostředí již mělo starší tradici. Tím by se nabízelo jedno z možných vysvětlení rozptýleného výskytu stříbrohutnické strusky v archeologických vrstvách v Přebyslavi a na povrchu polí v místech zaniklého osídlení (ZSV Jenče, zaniklé dvory na katastru Přebyslavi).

prameny, doložena jsou např. jména různých podnikatelů a horníků, názvy dolů, provoz hutě (*Vosáhlo* 1999, 59; *Kratochvíl* 1949, 237–246, *Tab. 1*; *Čermák* 1904). U dolů vyrostlo malé sídliště, v němž, jak naznačuje jeden pramen (*Vosáhlo, tamtéž*), horníci žili i s rodinami. Dvě polorozpadlá obydlí, z původních snad šesti, se dochovala v troskách až do 19. století (*Čermák* 1895, 78). Památkou na „hory vrbické“ je nedaleko Leštiny nad Sázavou dochované pásmo obvalů na nevysokém návrší, dlouhé asi 200 m, a zavalené ústí příslušející štoly (*Starý – Šanderová – Tomášek* 2001, 88, 91). V místech zaniklých hornických příbytků, byla v 19. stol. Klimentem Čermákem, resp. Včelou čáslavskou zkoumána „havířská chata“, nalezen byl mj. zlomek kachle z 16. stol. s postavou horníka v charakteristické perkytli (*Čermák* 1914, 54–55, *obr. 36*; 1913, 26).

Na rozsáhlém panství Trčků z Lípy je v písemných pramenech doložena těžba a hutnění stříbrné rudy u Pavlova (u Herálce) v letech 1562–1581. Zde těžené rudní ložisko, pásmo dosahující délky zhruba 350 m, dodnes připomínají hornické stařiny v poloze Na štúlách (Na štůle). Podle dochovaných archivních zpráv pavlovský nálezný důl dosahoval osmdesátimetrové hloubky a pracovalo v něm až 30 havířů. Stříbrná huť stávala v místech Mixova mlýna u Slavníčského (kdysi Huťského) rybníku. Další pozůstatky těžby u Pavlova se dochovaly v Heráleckém lese (*Litochleb*, 1996, 10).

Na Leděčsku se v 16. století z podnětu Buriana Leděčského z Říčan těžila stříbrná ruda na „prosíčských horách“, které se nacházely u Horní Prosíčky (*Kratochvíl* 1949, 225–227).

Literatura

- ALTRICHTER, A. 1908: Kolonisationsgeschichte der Iglauer Sprachinsel, Zeitschrift des Deutschen Vereines für die Geschichte Mährens und Schlesiens, 12, s. 67–141.
- BARVÍŘ, J. L. 1903: Přehledné zprávy o některých našich místech zlato- a stříbrnosných z poslední čtvrti 16. století, 2. O krajině mezi Německým Brodem a Jihlavou, Hornické a hutnické listy, IV, s. 184–186.
- CDB V/1 = ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. (EDS.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, V/1. Praha 1974.
- CDB V/2 = ŠEBÁNEK, J. – DUŠKOVÁ, S. (EDS.): Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae, V/2. Praha 1981.
- CIGÁNEK, S. – KECLÍK, I. 1976: Středověké dolování stříbra v okolí Havlíčkova Brodu se zaměřením na oblast Stříbrné Hory, Utín a Přibyslav, Práce a studie Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Východočeského kraje – přír., 8, s. 23–48.
- CIM II – ČELAKOVSKÝ, J. (ED.): Codex juris municipalis regni Bohemiae, II. Praha 1895.
- ČERMÁK, K. 1895: Zapadlé Hory Vrbické u Leštiny, Věstník českoslovanských museí a spolků archaeologických, I (1895–1896), s. 77–78.
- ČERMÁK, K. 1904: Z pamětí hor Vrbických u Leštiny, Časopis Společnosti přátel starožitností českých, XII, s. 168–169.
- ČERMÁK, K. 1914: Památky hrnčírů ledečských, Jubilejní musejník čáslavský, II, s. 53–55.
- DAVID, J. 2002: Odraz těžby a zpracování rud, především stříbra, v toponymii užšího Havlíčkobrodská, Acta onomastica, XLIII, s. 7–18.
- HANULIAK, M. 1995: Príspevok k počiatkom stredovekého mesta Banská Štiavnica, Archeologia historica, 20, s. 275–284.
- HELMHACKER, R. 1876: Ueber den gegenwärtigen Stand des Bergbaues bei Deutschbrod in Böhmen, Zeitschrift des berg- und hüttenmännischen Vereines für Steiermark und Kärnten, No. 17, 18, s. 257–272, Tafel VI und VII.
- HOFFMANN, F. 1980: Mincmistr Eberhard, Pražský sborník historický, XII, s. 70–84.
- HÖNIGER, J. 1873: Beschreibung der ehemals auf Silber & Blei etc. betriebenen reichen Bergwerksgegend bei Deutßchbrod im Czaslauer Kreiße Böhmens. Behufs der Wiederaufnahme des daigen Bergbaues. Trautenau.
- HRDLIČKA, J. 2001: Příběh renesančního křesla, Dějiny a současnost, 23, s. 12–17.
- KOŘAN, J. 1954: K topografii dolování v českých zemích v době předhusitské, Věstník Ústředního ústavu geologického, XXIX, s. 1–12.
- KOUTEK, J. 1960: Rudní ložiska v okolí České Bělé na Českomoravské vysočině, Časopis Národního muzea, odd. přírodovědný, roč. CXXIX, s. 135–144.

- KRATOCHVÍL, F. 1949: O starých dolech na stříbro mezi Ledčem n. Sázavou, Havlíčkovým Brodem a Humpolcem, Sborník Ústředního ústavu geologického. Oddíl geologický, 16, s. 213–264.
- LANGHAMMER, O. 1933: Doly u Německého Brodu a v jeho okolí, Hornický věstník a Hornické a hutnické listy, XV (XXXIV), s. 169–173, 198–202.
- LE I = BOROVIČ, K. (ED.): Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I (1358–1376). Praha 1875.
- LEMINGER, E. 1917: Bylo-li v Něm. Brodě mincováno?, Zprávy Městského musea v Německém Brodě, VII, s. 86–87.
- LITOCHEB, J. 1996: Pelhřimovský rudní revír, In: Stříbrná Jihlava 1995 (Sborník příspěvků ze semináře „K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině“). Jihlava, s. 8–18.
- MAJER, J. 1991: Po kovových stezkách dějin Československa. Příbram
- MALÝ, K. – ROUS P. 2001: Ověření výpovědních možností strusek z Jihlavska a Havlíčkobrodsko, Archeologia historica, 26/01, s. 67–87.
- MAREŠ, F. 1896: Stříbrná stolice telčská, Památky archeologické a místopisné, XVI, 1896 (1893–1895), s. 83–86, Tab. V, VI.
- MĚŘÍNSKÝ, Z. 1984: Hornické vsi Velké a Malé Štítky u Svojkovic a Hor (okr. Jihlava a Třebíč), Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami (Archeologia technica), 3, s. 23–43.
- NOVÁČEK, K. 1994: Hornická sídliště – příspěvek ke studiu středověkého neagrárního osídlení, Památky archeologické – Supplementum 2 (Mediaevalia archaeologica Bohemica 1993), s. 158–170.
- NOVÁČEK, K. 2001: Nerostné suroviny středověkých Čech jako archeologický problém: bilance a perspektivy výzkumu se zaměřením na výrobu a zpracování kovů, Archeologické rozhledy, LIII, s. 279–309.
- OBST, P. – ROUS, P. 1999: Zaniklý hornický areál s tvrzí na vrchu Vysoká u Šlapanova, In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Jihlava, s. 40–48.
- OBST, P. 2001: Aychornsberch – pokus o identifikaci lokality, In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně–historického povědomí, 1, s. 80–81.
- OBŠUSTA, P. 2000: Pozůstatky středověkého dolování zlata na jihozápadní Moravě, Archeologia technica, 11, s. 51–55.
- PÁTEK, Z. 2002: Svědectví archivních dokumentů, Příbyslavský čtvrtletník, roč. 2, č. 2, s. 3–7.
- PETR, F. 1897: Stříbrné doly v okolí Německého Brodu, XXII. výroční zpráva c. k. státního gymnasia v Německém Brodě za školní rok 1897, s. 3–24.
- POLZER, J. 2001: Lokalizace zaniklé hornické osady „Malý Bartoušov“ v katastru obce Bartoušov na Havlíčkobrodsku, In: Sborník Havlíčkobrodské společnosti pro povznesení regionálně–historického povědomí, 1, s. 40–45.
- POŠVÁŘ, J. 1959: O hornictví a mincovnictví v Havlíčkově Brodě v 13. století, Vlastivědný sborník Vysočiny (oddíl věd společenských), III, s. 41–55.
- PŮŽA, F. 1914: Kronika přibyslavská. Příbyslav 1914.
- RBM II = EMLER, J. (ED.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae at Moraviae, II. Praha 1882.
- RBM III = EMLER, J. (ED.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae at Moraviae, III. Praha 1890.
- ROUS, P. 1982: Osídlení Havlíčkova Brodu v raném a vrcholném středověku (dipl. práce, FF UK Praha).
- ROUS, P. 1998: Středověké hornické sídliště neznámého jména u Havlíčkova Brodu na k. ú. Termesivy, In: Stříbrná Jihlava 1998. Jihlava–Havlíčkův Brod, s. 102–115.
- ROUS, P. 2001: K závěrečné fázi vrcholně středověkého hornictví na Havlíčkobrodsku, in: Stříbrná Jihlava 2001. Seminář K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině. Jihlava–Pelhřimov–Havlíčkův Brod, s. 66–81.
- ROUS, P. 2003: Nová stopa po zpracování stříbrné rudy na „horách přibyslavských“, Příbyslavský čtvrtletník, roč. 3, č. 3, s. 3–4.
- ROUS, P. – MÁLEK, O. 2002: Nové stopy vrcholně středověkého osídlení na katastru města Příbyslavi, Zpravodaj muzea v Hradci Králové, 28, s. 208–219.
- ROUS, P. – MALÝ, K. (v tisku): Průzkum terénních stop po zpracování polymetalických rud na Havlíčkobrodsku.
- SEDLÁČEK, A. 1900: Hrady, zámky a tvrze Království českého, 12, Čáslavsko. Praha.

- SOLAŘ, J. 1859: Stříbrné doly u Německého Brodu, Živa. Časopis přírodnický, 7, s. 31–36.
- STARÝ, J. – ŠANDEROVÁ, J. – TOMÁŠEK, M. 2001: Povrchový průzkum pozůstatků montánní činnosti v bývalém politickém okrese Čáslav: zpráva o stavu výzkumu, in: Stříbrná Jihlava 2001, Seminář K dějinám hornictví a důlních prací na Vysočině. Jihlava–Pelhřimov–Havlíčkův Brod, s. 87–97.
- STEINBACH, O. 1783: Diplomatíſche Sammlung hiſtoriſcher Merkwürdigkeiten, aus dem Archive des gräflichen Ciſterzienſerſtifts Saar in Mähren, I, II. Prag–Wien–Leipzig.
- STERNBERG, K. 1836/1837: Umriffe einer Geſchichte der böhmischen Bergwerke. Prag, I/1, 1836; I/2, 1837.
- STREINZ, F. 1939: Die Flurnamen der Gemeinde Bergersdorf (Arbeitskreis für Volkskunde, Flugſchriftenreihe Nr. 1). Iglau.
- ŠEDÝ, J. 1971: Dolní Krupá. Ze zašlých časů k současnosti. Dolní Krupá.
- TOMÁŠEK, M. – STARÝ, J. 1999: Čáslavsko – pozůstatky montánní činnosti: Zpráva o stavu výzkumu, In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Jihlava, s. 54–63.
- VOSÁHLO, J. 1999: Přehled historie jihlavského hornictví, In: Dolování stříbra a mincování v Jihlavě. Jihlava, s. 52–65.